

МОВЛЕННЕВА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Обидві складові мовленнєвої діяльності (мова і мовлення) як об'єкта навчання мають пройти шлях від мотиву через динамічний стереотип - дію до результату, що втілюється у володінні іноземною мовою як сприймання або вираження думки іншомовними засобами.

Фраза «навчання мови», що міститься в заголовку цієї роботи, вживається уже протягом століть і так утвердилась, що стійко тримається і в наш час, незважаючи на те, що сам термін «мова», окрім традиційного, прямого значення - «мова - мовна система/мовні засоби» - набув і нового значення - «мовленнєва діяльність», коли йдеться про навчання [1].

Нині методологія дійшла висновку, що навчати «мови» і навчати «мовленнєвої діяльності» - це не одне і те саме. Навіть більше того, з'явився новий підхід у навчанні, коли щодо іноземної мови надається перевага не мові, а мовленнєвій діяльності як об'єкту навчання. І тому в заголовку замість «навчання іноземної мови» мало б стояти «навчання іноземної мовленнєвої діяльності». І хоча звучить це досить дивно, проте це саме так. Вживання ж терміна «мова» замість «мовленнєва діяльність» - це данина традиції, яка не повинна затмарювати суть.

Суть же полягає в тому, що реалізація мовленнєвої діяльності як об'єкта навчання відбувається в ході функціонування самої мовленнєвої діяльності. В цьому, на нашу думку, полягає одна з найголовніших характеристик мовленнєво-діяльнісного підходу в навчанні, хоча, на перший погляд, вона виглядає дещо парадоксально: навчання мовленнєвої діяльності через саму мовленнєву діяльність. Більше того, «об'єкт», який

має, як видається, бути лише кінцевою метою навчання, сам же виступає умовою навчання.

Але насправді в цьому немає нічого парадоксального. Навпаки, саме такий підхід засвідчує свої переваги перед традиційним підходом «навчання мови» (як мовної системи), а також перед різними «практиками» навчання мови. Безумовно, це свідчить про неординарність даного підходу і проблемність застосування його на практиці, що, в свою чергу, пояснюється тим, що мовленнєва діяльність - це унікальне явище, дуже складне і неоднорідне.

На внутрішню неоднорідність поняття «мова» вказував ще в XIX ст. В. Гумбольдт. Складну структуру мовленнєвої діяльності запропонував Ф. де-Соссюр [2]. І в пізніші часи мовленнєва діяльність також привертала увагу цілому ряду дослідників неоднорідністю своєї структури.

Так Л. В. Щерба, розглядаючи феномен «мовних явищ», виділив у ньому **три аспекти**: перший - це говоріння і розуміння, другий - мова (словник і граматика), третій - текст. Сам Л. В. Щерба при цьому підкреслив, що «це лише різні аспекти даної в досвіді **мовленнєвої діяльності**» [3]. Тобто, відмічаючи неоднорідність «мовних явищ», він визначав і те вихідне, що лежить в їх основі, а саме - мовленнєву діяльність.

Ще далі пішла у своєму визначенні І. О. Зимня: «мовленнєва діяльність суб'єкта включає мову

і мовлення як внутрішні засоби і способи її реалізації, тобто

{мова
{мовлення} } в МД (мовленнєвій діяльності)» [3].

При цьому вона підкреслює, що «...мова розглядається як **засіб**, а мовлення як **спосіб формування і формулювання думки** засобами мови в процесі мовленнєвої діяльності індивіда» [4].

Таким чином, як бачимо, визнаючи «де факто» неоднорідність мовленнєвої діяльності, тобто наявність в її складі різних аспектів, явищ, дослідники визначають її як єдине ціле. І справді, мовленнєва діяльність становить таке ціле, в якому об'єднуються і засіб (мова), і спосіб формування, і формулювання думки цими засобами. Розгляд мови і мовлення в складі мовленнєвої діяльності має ряд переваг.

По-перше, чітке визначення отримали мова як засіб і мовлення як спосіб формування і формулювання думки, з чого виходить, що мовлення не є процесом спілкування, мовлення не є видом мовленнєвої діяльності - говорінням. Мовлення - це спосіб формування і формулювання думки засобами мови.

По-друге, думка посіла своє чільне місце щодо мови і мовлення. Адже думка має першорядне значення як предмет мовленнєвої діяльності. В цьому плані особливу актуальність мають висловлювання О. О. Потєбні: «...мова є засобом не висловлювати вже готову думку, а створювати її», а також положення Л. С. Виготського і С. Л. Рубінштейна про те, що «зовнішнє мовлення є процес перетворення думки в слово, матеріалізація і об'єктивізація думки» [5]. Визначаючи мовленнєву діяльність як об'єкт навчання іноземної мови, ми покладаємось на теорію **загальної діяльності**, сформульовану П. К. Анохіним у структурі: мотив, дія, результат, зворотна аферентація [6].

Цій структурі в основному підлягає і мовленнєва діяльність, що підтверджують, наприклад, дослідження структури породження висловлення, наведені в роботах Л. С. Виготського, О. О. Леонтьєва, Т. В. Апухтіної та ін. [7]. Вони відзначають такі етапи породження висловлення, як мотив, думка, внутрішнє слово (програма), зовнішнє слово (смилова структура), зовнішнє висловлення. Такий вигляд має ця структура в мовленнєвій діяльності.

О. О. Леонтьєв [8], визначаючи принципову структуру моделі породження мовлення включає в неї такі етапи: а) етап мотивації висловлення; б) етап задуму, плану; в) етап здійснення задуму (реалізації плану); г) етап зіставлення реалізації задуму з самим задумом.

Розглядаючи структурну організацію мовленнєвої діяльності, І. О. Зимня [9] зводить її до трьох фаз (рівнів): 1) мотиваційно-спонукальна; 2) аналітично-синтетична; 3) реалізуюча.

Важливо відзначити, що в результаті досліджень мовленнєвої діяльності різними авторами незмінним залишається «**кістяк**»/**основа** структури породження мовленнєвої діяльності, починаючи від **мотиву** через динамічну організацію і втілення його **дії до реалізації в результаті**. Саме наявність цих трьох фаз/етапів/ступенів (абощо) і є неодмінною характеристикою мовленнєвої діяльності. Відсутність хоча б одного з цих елементів руйнує діяльність і може кваліфікуватись лише як «мовна вправа» і не більше.

Мотиваційно-спонукальна фаза охоплює свідомість, потреби, інтереси, спонукання, емоції індивіда. Мотивація є рушійною силою думки. Мотив є неодмінною ознакою діяльності. Мовленнєва діяльність обов'язково містить мотив у своїй структурі. Мотив - це та сила, яка змушує думку втілюватись в умовні засоби - лексики, граматики, фонетики - та формуватись і формулюватись у процесі мовленнєвої діяльності. Мотивація входить у внутрішню структуру мовленнєвої діяльності, визначаючи і спрямовуючи її.

Друга фаза - це власне етап формування і формулювання думки за допомогою мовних засобів. Це фаза планування, програмування і внутрішньої мовної організації мовленнєвої діяльності. Всередині цієї фази лежить динамічна система конкретних дій. Дія є морфологічною одиницею діяльності, молекулою діяльності, якій притаманні всі характеристики діяльності. Кожна дія починається з мотиву і, реалізуючись, переходить у результат, зв'язаний зі зворотною аферентацією. Цикли дій утворюють мовленнєву діяльність, яка породжує продукт діяльності на третьому етапі, в реалізуючій фазі.

Такий вигляд має парадигма мовленнєвої діяльності. Виходячи з цього, не кожен процес говоріння, читання, письма, слухання, зовні схожий на відповідний вид мовленнєвої діяльності говоріння, читання, письма, слухання, є справді цим видом. Так, наприклад, мовні вправи типу голосного повторення або відтворення текстів, відповідей на запитання, заздалегідь обумовлені текстом, заучування і відтворення текстів по пам'яті тощо не є видом мовленнєвої діяльності - говорінням, бо в них не збережена структура мовленнєвої діяльності, насамперед мотив.

У вищевказаному прикладі ми маємо справу не з діяльністю, а з процесом. Тому такі вправи не є мовленнєво-діяльними і не можуть повністю забезпечити навчання володіння мов-

ленневою діяльністю. Але це не означає, що подібні й інші вправи не мовленнєво-діяльнісного рівня мають бути взагалі відсутні в навчальній діяльності іноземної мови. В навчальній діяльності мовні засоби можуть існувати автономно. І справді, можна незалежно ні від чого навчити слів, граматичних правил, звуків, операцій з ними. Це навчання може здійснюватись не лише в діяльності, воно може здійснюватись у процесі, якому не притаманні характеристики діяльності, насамперед мотив. Процес здійснюється в операціях, яким теж не притаманний мотив. Операції здійснюються на рівні знань і навичок.

Як зазначалося вище, процес формування мовленнєвої діяльності відбувається на другій фазі - аналітико-синтетичній. Саме в цій фазі відбувається об'єднання мови й мовлення. Мовний матеріал (мова) є засобом для мовлення, яке, в свою чергу, використовує ці засоби для формування і формулювання думки в процесі мовленнєвої діяльності індивіда. В умовах навчання іноземної мови виникає складність з мовними засо-

бами. На початковій стадії в досвіді учня їх немає. А без мовних засобів неможлива реалізація мовленнєвої діяльності. Вихід із цього глухого кута нам бачиться у **тимчасовому** роз'єднанні мовленнєвої діяльності на мову і мовлення з метою виведення мовних засобів у навчальній діяльності учнів на рівень знань і навичок з наступним включенням їх у формування і формулювання думки цими засобами в мовленнєвій діяльності.

Втім, це вже тема окремого дослідження - дослідження злиття в мовленнєвій діяльності як **субстанції** - мови і **стану активності** (діяльності) - мовлення, віртуального, ідеального поняття, яке проявляється через мову.

Процес цей може мати безліч **рівнів** у залежності від програми навчання. Але скільки б не було рівнів, мовленнєва діяльність реалізується як об'єкт навчання в ході його і на кінцевому рівні визначається як вільне володіння іноземною мовою в процесі реалізації мовленнєвої діяльності через формування і формулювання думки іншомовними засобами.

1. Детально про це див.: Горкун М. Г. Роль мови і мовної практики в навчанні іноземних мов // Наукові записки НаУКМА.- Т. 22.- Ч. I.- 2003.- С. 50.
2. Детально про це див.: Зимняя И. Л. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке.- М., 1998.- С. 22.
3. Щерба Л. В. О тройком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Языковая система и речевая деятельность.- Л., 1974.- С. 26.

4. Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке.- М., 1998.- С. 18, 27.
5. Зимняя И. А. Цит. праця.- С. 29.
6. Детально про це див.: Анохин П. К. Биология в нейрофизиологии условного рефлекса.
7. Зимняя И. А. Цит. праця.- С. 68.
8. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания.- М., 1969.- С. 133, 153.
9. Зимняя И. А. Цит. праця.- С. 45-47.

M. Gorkun

SPEECH-LANGUAGE ACTIVITY AS AN OBJECT OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE

*Both components of speech-language activity (speech and language) as an object of teaching have to go the way beginning from the **motivation** through out the dynamic stereotype - the **action** to the **result** which is embodied in foreign language competence as ability of perception or reproduction of thought with foreign language means.*